

na megyei Hírlap (1945. 44. sz.) vezércikkében méltatta érdemeit: „Talpig ember, akinek vesztét is az a vágy okozta, hogy a Völgységi járást megmételvező volksbundista mákonyt elvonja a politikailag iskolázatlan tömegek elől. Puritán férfi, akit nem tévesztett meg a származás adta előjog, aki tudását... sohasem igyekezett aprópénzre beváltani”. A pécsi tudományegyetem rektora leszögezi, hogy Perczel Béla „a német- és nyilasterror áldozata, a haza nagy mártírjainak sorába lépett”. A magyar közoktatásügyi államtitkár „az elvi hűség, egyenesség, bátorság” példaképének értékelte Perczel Bélát.

...

A mártirokat nem fogyatékoságaik túlhangsúlyozásával ítélni meg, hanem aszerint, hogy meggyőződésükért milyen üldöztetést és megpróbáltatást vállaltak, erkölcsi erejükkel és bátorságukkal hogyan tudtak szembenézni a rájuk váró halállal. Ha Perczel Béla életútját így tesszük a történelem ítélőszéke elé, akkor helye van a magyar Pantheonban.

Dr. Kolta László

Források: A Perczel család iratai (napló, levelek). — K. Balog János: Múltunkból (Tolna megyei Népművelés, 1984. július 7., 14., 21., 28. sz.) — Fehér István: A bonyhádi Hűség-mozgalom történetéhez (Bp. 1983.). — Kolta László: Marx Károly és Perczel Mór (Tolna megyei Újság, 1966. március 27.). — Parragi György: Levelek a bonyhádi választókerületből II., (Magyar Nemzet, 1938. május 17. sz.). — Pécsi TV-stúdió: Hűségek — dokumentumfilm (TV 1. 1985. március 13-i műsora).

Kosztolányi hűsége

---

*Mit eldalolok, az a bánat
könnyekbe borít nem egy orcát,
és énekes ifjú fiának
vall engem a vén Magyarország.*

1917-ben írta Kosztolányi ezt a verset, a *Boldog, szomorú dalt*, amelyből idézetünk való. Abban a történelmi pillanatban, mikor a boldog szomorúság paradoxonából a „boldog” száműzése bizonyossá lett. A költő azonnal megérezte ezt, versbeszédét hozzá is hangolta a kor ki-méletlenségeihez, de a „vén Magyarország”-ot még sokáig ez a fájdalmas-édes melódia tartotta igézetében: „A szegény kisgyermek...” boldog-szomorú riadalmi, érzékenysége, kedvessége, baljós ünnepélyessége.

Ezzel az édes-bús Kosztolányival párhuzamosan él a köztudatban egy másik Kosztolányi is: a szellem artistája, aki a semmi fájdalmas tudatát, s az élet gyötrelmeit a nyelv, a forma zsongító mákonyával tette elviselhetővé. Az „irodalmi író”, mint státus, felségjel és bélyeg első kötete óta emblémája volt Kosztolányinak.

S végül létezik az irodalmi tudatban egy harmadik Kosztolányi is, a *semmi* hőse, aki nem hisz sem a gondviselésben, sem a megváltást ígérő eszmékben. Aki épp ezért lenézi a világjobbító ideológiákat, s költőhöz méltatlannak vél minden elkötelezettséget, akinek bökversében az *apostolra a lapos toll* rimel; aki tagadja, hogy jóhoz és rosszhoz érvényes mértékünk volna. S mivel a világban nem segíthetnek sem eszmék, sem intézmények, a költő egyetlen méltó cselekedete, ha ámulni tud a világban, ha a *szemlélet* maga válik olyan fogékonnyá, olyan tartalmassá, hogy a költő és világ kapcsolata színjátékszerű események folyamatává jelentékenyül, rejtélyek és csodák közelségének izalmával telik meg.

Kosztolányi semmi-fogalma kétarcú. Egyik jelentése hasonlít az egzisztencialisták semmi-fogalmához, az egyéni lét előtti és utáni semmit jelenti. A másik tartomány a nirvánára emlékeztet, melyben az embernek már nem kell szenvednie. Ám a kettő együtt sem volt olyan to-

tális, hogy a nagy emberi kapcsolatok értelmét kikezdhetette volna. Igaz, hogy szerelmi, gyermeki, apai, baráti kapcsolatait s a velük járó felelősséget *bilincsként* is átélte — hiszen minden kötelék korlátozta legnagyobb szerelmében, a szabadságban —, de átélte lélekemelő, „áldott” tartalmasságaikat is. Ahogy *Életre-halálra* c. versében írja:

*Jaj, életem engem bilincsbé
veretett.*

*Élő bilincs, lorró bilincs, te
szeretet.*

*Bilincsbé jár mindig a tisztá
szerelem.*

*Ember-jussom testvérbilincsbén
perelem.*

Ilyen volt az ő patriotizmusa is. Elhatárolta magát az öncsonkító magyarkodóktól, de szerelmes hűséggel ragaszkodott nemzetéhez, annak kultúrájához, szabadságharcos nagyapja emléket családai örökségként őrizte. Dél és Észak közt csapongó szabad szellemének volt archimédeszi pontja. Európai útjáról visszatérve, Budapesthez közeledvén — 1931 decemberében — ilyen vallomásra fakadt: „Bizony most bevallom alázatosan, hogy mindennek értelme ez a föld, mely nélkül a világ nem is volna világ. Ott künn is csak azért szép, ami szép, mert annak ez a háttere. Azért utazunk el, hogy visszatérhessünk ide.”

A Nyugat-nemzedék nagy költői közül elsősorban Adyról, aztán Juhász Gyuláról rögződött a köztudatban, hogy művészi jellemük alapvonásai között *magyarságuk* a jellegadó. Ady nevezetes verse, a *Hunn, új legenda* már címében is nemzet és költője nagyon messziről eredő sorsazonosságát hirdeti. Juhászlól szólva is minden méltatás beszél az ő sajátos magyarságáról. „Nincs költő — írja Kosztolányi — aki ennyire benne él a magyar humuszban, a magyar méla-ságban.”

Kosztolányi költészetében nem sűrűsödött ennyire jellegadóvá a magyarság-élmény, szembe-fordulása Adyval pedig csak erősítette azt a látszatot, hogy őt a nemzet gondjai nem érdeklik. Ady költészetébe a vereségből ocsúdó magyarság úgy kapaszkodott, mint egyetlen, még létezhető evangéliumba. Élt vele boldog, boldogtalan, ahogy nagy szükségek idején ez lenni szokott. Akiket riasztott ez a hamis hangoktól sem mentes Ady-kultusz, s nem értették a benne kifejeződő veszélytudat komolyságát sem, szívesen látták volna Kosztolányit a nemzet iránti közönyt, a gondjainktól mentes szépség trónusán. Ez a remény s a jegyében támadt vonzalom azonban alaptalannak bizonyult.

A Nyugat esztéta-költői, Babits, Tóth Árpád s Kosztolányi 1919 után épp olyan érzékenyen figyelték s élték át a nemzet széthullásának gyötrelmes élményét, mint 1919 előtt Ady. Irredenta kampányokban nem vettek részt, de a közös gond benyomult költészetükbe. Nemcsak témáikba, hanem verseik alkatába, nyelvük izeibe is. S ez lényegesebb ismérve az azonosulásnak, mint bármilyen program. A vers attól lesz közösségivé, ha benne nemcsak a közösség ügye, de egész emlékezete is jelen van. Ennek a közösségi emlékezetenek — mint ismeretes — a nyelv a leggazdagabb, legbeszédesebb jelrendszere. A költő magyarságának is ez a történelemmel feltöltött nyelv az igazi hordozója. A nyelv, melyben minden szó, fordulat és alakzat messzire nyíllal: sugallat, titok, népköltészetekkel versengő közvetítő a prehistória és a jelen között.

Kosztolányi érett költészetének nyelve ilyen. Épp a legnagyobb verseiben ilyen. A nevezetes *Halotti beszéd* például nem azért intonál az első összefüggő magyar nyelvemlék szavaival: „Látjátok feleim, egyszerre meghalt”, mert az is egy halotti beszéd volt, hanem hogy a maga személyes gyászát ilyen archaikus hangszerláda révén töltsse fel időtlen érvényességgel. S ki ne emlékezne a költemény záró soraira:

*Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer
Hol volt, hol nem volt a világon egyszer.*

A szó a varázsszót idézi, a vegyszer a modern orvostudományt, a népmeseformula révén pedig az örökkévalóság mezeire billen át az ember, akiről a vers beszél. Nem a férgek kezeügyébe, hanem a csodák övezetébe. S ebben képzelet és nyelv úgy segítik egymást, mint a madár egyik szárnya a másikat. Végig a versen — legyen szó „vízbe süllyedt templomok harangjá”-ról, vagy „a forgandó, tündér szerencsé”-ről. Az ember egyetlen életének veszendőségétől megrendült lélek az anyanyelv hatalmas emlékezete révén építheti monumentummá a verset. Talán mondanom sem kell, mennyivel több ez a nyelvi avatottság, mint a szokványos nyelvtisztaság vagy nyelvhelyesség.

Ennek a nyelvi otthonosságának a fényében tárul fel valódi jelentősége szerint Kosztolányi nyelvemlék munkájának értelme, s ennek összefüggése azzal a hűséggel, mely költőnket irodalmunk múltjához fűzte.

E hűségnek alapja az a nagyon is modern meggyőződés, hogy az élet legfőbb értéke az egyéniség, az egyéniség pedig csak az anyanyelven nyilatkozhat meg a maga teljességében. „Itt a szavakról olyan régi emlékképeim vannak, mint magukról a tárgyakról. Itt a fogalmak s azok jelei végzetesen, elválaszthatatlanul összeolvadtak. Nyelvvédő írásainak vissza-visszatérő

gondolata, hogy igazi, tartalmas és mély érzelmi élet csak az anyanyelv révén létezhet. „Csak annyit mondok, hogy aki anyanyelvét nem ismeri tüzetesen, az egyetlen nyelvet se bírhat, az holta napjáig szellemi vakarcs, lelki nyomorék marad, izetlen, tartalmatlan és kedélytelen, s ha mégannyi nyelven gagyog, minden nyelven csak légüres általánosságot mond.” Mint a *Közéleti kitűnőség*, tehetjük hozzá nyomban, mert nem kétséges, hogy ugyanarról van szó, az egyéniség gyökereiről, tehát a múltjáról is, mivel a nyelv nemzedékek érzéseit, gondolatait örökíti át az utódokra. Határtalanul gazdag örökség ez. S ezzel hozzá is kapcsol egy meghatározott közösséghez. A műfordító és a költő belülről, a szakma műhelyitkai felől naponta tapasztalhatta a nyelv szellemének ezt a rejtelmes hatalmát. „Én is hiába magyaráznom nekik (a franciákról van szó, K. F.), akár egy életen át, hogy miért gyönyörű ez a versor: »Elhull a virág, eliramlik az élet.« Nekünk elég hallani. Akkor egymásra pillantunk, megértünk mindent. Szembogarunk mélyen felvillan egy testvéri szikra. A költészet nemcsak valami tág, minden embert egybefogó . . . , hanem valami zárt is, családi is. Minden nagy költészet családias.”

Kosztolányi, aki jól ismerte a kivettség állapotát, aki állandóan az egyéni megsemmisülés másíthatatlanságának tudatában élt, és ezt a tudását semmilyen reménnyel vagy illúzióval nem enyhíthette, egyedül a nyelv és a költészet révén hitte magát egy olyan folyamat részesének, melynek nemcsak múltja, de jövője is van. Személyes létének kiterjedése tehát a tét: az egyetlen jövő, amiben hihetett: műveinek élete. S ennek érdekeit — noha elutasította a szolgálat elvét — úgy is vállalta és védte, mint életbevágó személyes ügyét.

A hasonlat szó szerint értendő: Kosztolányi a szó eredeti nemese értelmében volt ügyvédje a nemzeti kultúrának. Értékei előtt Esti Kornél vásottságának, gonoszkodó iróniájának is el kellett némulnia. A költő, aki minden közéleti vállalkozás értelmetlenségét hirdette, a kuruc költészet hősi etoszáét úgy méltatja, mintha a herélt esztetizmussal szemben érvelne: „Ezeknek a verseknek a szerzői különben se voltak öntudatos írók, literári gentelemen-ek. Úgy énekeltek, ahogy verekedtek és koplaltak . . .” A hűséget, mellyel Mikes idegenben és anyai másfajta hatás ellenében is őrizni tudta a háromszéki előbeszéd színét, zamatát, az elsődrendű művészi adottságokkal egy sorban említi. S bár lett volna módja, nem kerülte el, sőt az őszinte meghatottság tiszta fényébe állítva mutatja fel elődei életének missziós jelentőségét. S mikor maga vállal hasonló szerepet, maga is az elkötelezett költő pátozával képviseli ügyét. A *magyar nyelv helye a földgolyón* címmel ismeretes, híres vitairatának egész alkatát a nemzet nevében szóló, léteért fellebbező képviselő felelőssége és komolysága hatja át. A tudományos etika szigorú törvényei szerint vitázik, de udvarias, fegyelmzett érvei mögött egy elemi érdekeiben megbántott nemzet visszafogott indulata izzik.

Nagyon is megszenvedte ő a *Lenni vagy nem lenni* kérdés drámáját. Esszét is irt ezzel a címmel, s attól kezdve, hogy szülővárosa, Szabadka is elveszett, a kétségbeesett és esdeklő fájdalom olyan mély hangjai szakadnak fel verseiben, hogy csak döböntően hallgathatja, aki édes-bűn zenéihez szokott:

*Ti messze költők, akik távol innen
emelkedtek az Isten szívihez,
mi földön ülünk már s szavak hamuját
kapargatjuk, és lőzokogva kérjük,
mi lesz, mi lesz?
A versünk is már csak segélykiáltás,
mely ki se hat a tűzön-poklon át,
mint gyöngye csecsemőé, kit megölnek,
és mint a szüzé, akit meggyaláznak
a katonák.*

(Magyar költők sikolya Európa költőihez 1919-ben)

S így volt európai is, a nemzeti lét megromlott feltételeinek tudatában:

*Ha mostoha is vagy viaskodom érted
és verlek a számmal és csókkal igézlek
és szókkal igazlak, hogy végre szeress meg.*

Egy megvert, megromlott hitelű, elszigetelt nemzet költője folyamodik itt Európához. A viszonzatlan szerelem bővülő és panaszos szavait a befogadtatás bizonytalansága feszíti esengéssé:

*Már értik azóta az én gūgyögésem,
bármerre vetődjem, sokszáz rokonom van,
bármerre szakadjak, testvérem ezer van.
Nem láttam-e Kölnben a német anyókat
esőbe csoszogni, Párizsban a tündér
francia leányok könnyű szökellését,
Londonban a lordok hajának ezüstjét,*

s nem ettem-e, ittam munkásnegyedekben,
 családi szobákba lármás olaszokkal?
 Nem fájt-e velőmíg a szlávok, a sápadt
 szlávok unalma, a bánat aranyszín
 láradt ragyogása?
 Mind édes-enyémek a népek e földön,
 kitágul a szívem, beleférnek együtt.

Idézniem kell még itt egy mondatát, Kazinczyról írta: „Tudta, hogy milyen zamat és varázs van a magyarságban, s milyen fűszer az idegen nyelvekben és szellemekben.” Stockholmban, mikor észreveszi, hogy magyar beszédére a svédek ámuló érdeklődéssel figyelnek, ezt jegyzi fel: „De láthatóan boldogok, hogy a világ mennyire sokféle és csodálatos. Magam is boldog vagyok, hogy mint idegen haladhatok itten és tevékeny létrehozója lehetek ennek az édes varázslatnak, melynek annyi bűvös percet köszönhetek.”

Az imént idézett versrészlet elütő színeiből, hangulatilag is sajátos emlékképeiből kibomló nép-panoráma tehát *ennek* a meggyőződésnek, a sokféleiség értelmének bizonyossága, egy máig érvényes törvény spontán argumentum-sora: a költő csak magyarként lehet hű fia Európának. Hűsége így ér valamit, s így hiteles.

Bizonyára észrevették, ami a versekben történik, már nem fér el a *hűség* fogalmában: az anyanyelv történelmi akusztikát adott a személyes mondandónak, a szülőföldhöz való hűség a nemzet létérdekeinek szélesebb medrébe torkollt, a magyarság-élmény az egyéniség és európaiság drámai viszonyában nyerte el értelmét. Szüleiről, feleségéről írott verseiben ugyanilyen szervességgel megy végbe a szűkebb és tágabb érvényű jelentésrétegek egymást nemző kölcsönössége. Így történik ez a legnagyobb műveiben; az élethez való hűség ihleteiből fogant verseiben is: a *Hajnali részegségben* s a *Szeptemberi áhítatban*. Olyannyira, hogy szakmánk máig sem bizonyos abban, kire és mire gondol a költő, mikor ráébred, hogy mégiscsak „egy nagy ismeretlen Úr vendége” volt. Mert doktrínákon iskolázott agyunkkal alig tudjuk elhinni, hogy az élet értelme magában a létezésben is fellelhető, átérezhető, s ebben az elemi mivoltában is lehet magasrendű. Gondviselő nélkül, túlvilág és evilági megváltás-esélyek nélkül, épp a találkozás meg nem ismételtető csodája miatt. A képesség, mellyel olvasóit Kosztolányi ebbe a vendégségbe bevonja, beavatja, azért magasrendű, mert látni tanítja a szemet, kitágítja a szívet, arra ad kedvet, arra képesít, hogy a harácsoló ösztönök fölé emelkedve megértsük, mit jelent a világegyetem csillagközi polgáráként nézni a belátható világot. Ez is, a nagy vendégség, az égi bál káprázatos képsora gyermekkora emlékéből fejlődik, mint rügyből a szőlő. Az eszméket, a magasabb értékeket is úgy asszimilálja, mint növény a napfényt s az ásványi sókat. Ez az ő legnagyobb hűsége: hűsége önmagához. Tehette: nem lett szegényebb, mikor eloldozta magát a kor hiteitől, eszméitől, mert ami emberségre váltható, azt természetébe mentve őrizte. Így is lehet hűséges, akinek van hozzá bátorsága. S vannak idők, amikor ilyen hűségre kényszerül az ember.

Kiss Ferenc

